

УДК 130.1+339.924

КАТЕГОРІЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ПОЛІТОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Костянтин Захаренко

*Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
кафедра політичної психології та соціально-правових технологій
вул. Пирогова, 9, 01001, м. Київ*

Як важливий показник захищеності громадян, суспільства і держави інформаційна безпека є невіддільною складовою національної безпеки. Тому її визначення переважно концентруються навколо запобігання тим шкідливим наслідкам, які можуть принести різні інформаційні загрози, а також усунення та подолання цих наслідків з якомога меншою шкодою для суспільства й людини. В цьому аспекті особливої актуальності набуває дослідження не тільки філософсько-феноменологічних і соціально-психологічних детермінант інформаційної безпеки громадян, але й політико-правових ресурсів та механізмів захисту інформаційного простору держави в умовах функціонування глобального інформаційного суспільства. На жаль, в Україні ще не вироблено ефективної моделі системного гарантування інформаційної безпеки держави, суспільства і людини, хоча така необхідність зафіксована на конституційному рівні. Тому сьогодні дуже важливо розробити цілісний кодифікаційний документ, який повноцінно охопив би різні аспекти формування державної політики у сфері національної безпеки, а також визначив би конкретний інструментарій її реалізації.

Ключові слова: людина, інформація, політика, безпека, інформаційна політика, інформаційні загрози, інформаційна безпека.

Наявність в Україні активного концептуально-теоретичного дискурсу щодо проблематики інформаційної безпеки зумовлює необхідність аналізу тих визначень, які існують сьогодні щодо цієї комплексної та складної категорії. Саме враховуючи її багатомірність, структурно-функціональну поліморфність та системну складність, слід зазначити, що існують різні підходи до формулювання сутності категорії «інформаційна безпека». Насамперед, звернемо увагу на найзагальніші визначення поняття «інформаційна безпека» суспільства в контексті сучасного філософсько-політологічного дискурсу. Наприклад, О. Баранов визначає інформаційну безпеку як «стан захищеності національних інтересів України в інформаційному середовищі, за якого не допускається (або зводиться до мінімуму) завдання шкоди особі, суспільству, державі через неповноту, несвоєчасність, невірність інформації й несанкціоноване її поширення та використання, а також через негативний інформаційний вплив та негативні наслідки функціонування інформаційних технологій» [1, с. 72]. Отже, такі визначення концентруються на проблематиці запобігання тим шкідливим наслідкам, що можуть принести різноманітні інформаційні загрози, а також усунення і подолання цих наслідків з якомога меншою шкодою для суспільства і людини.

Важливо також звернути увагу на ті визначення категорії «інформаційна безпека», де вона розглядається як системотворчий принцип нормального та захищеного функціонування конкретного соціуму в рамках глобального інформаційного суспільства. Одним з таких визначень є доволі розлоге формулювання поняття «інформаційної безпеки, що подається таким науковцем, як В. Гурковський: «Національна інформаційна безпека України – це суспільні відносини, пов'язані із захистом життєво важливих інтересів людини та громадянина, суспільства та держави від реальних та потенційних загроз в інформацій-

ному просторі, що є необхідною умовою збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей державоутворюючої нації, її існування, самозбереження і прогресивного розвитку України як суверенної держави, що залежить від цілеспрямованої інформаційної політики гарантій, охорони, оборони, захисту її національних інтересів» [2, с. 35]. Загалом, у багатьох українських та закордонних дослідників інформаційна безпека розглядається сьогодні як невіддільна складова безпеки національної. Навіть більше, інформаційна безпека в такому аспекті розглядається не просто як окремий елемент національної безпеки, але як її інтегральна, наскрізна якісна характеристика та показник захищеності громадян, суспільства і держави.

Такий підхід, зокрема, є переважним в російській теорії та практиці забезпечення різних аспектів національної безпеки. Інформаційна безпека в цій країні в останнє десятиліття була визначена в якості одного з ключових напрямків розвитку державної безпекової стратегії. Російський вчений В. Лопатін визначає інформаційну безпеку як «стан захищеності національних інтересів країни (життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави на збалансованій основі) в інформаційній сфері від внутрішніх та зовнішніх загроз» [3, с. 79], що віддзеркалює норму права Закону Російської Федерації «Про безпеку», згідно з яким «Безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз» [4]. Маємо визнати, що, попри конфліктогенність інформаційної політики Кремля, її агресивність і подекуди протиправність, вона є надзвичайно ефективною, що зумовлюється не лише адміністративно-управлінським ресурсом, але й значною увагою до даної проблематики з боку наукової спільноти.

Враховуючи це, дуже важливо, щоб і в Україні постійно активізувався та актуалізувався науково-теоретичний дискурс, спрямований на інтегральне та структурно-функціональне дослідження багатовимірної проблематики інформаційної безпеки. При цьому сьогодні дуже важливо коректно та ефективно вписати дану проблематику в контекст повноцінного забезпечення національної та державної безпеки. Як національна безпека та захищеність держави «інформаційна безпека розглядається як стан інформаційної захищеності держави (безпека об'єкта від інформаційних загроз), за якої унеможливується негативний інформаційний вплив та негативні наслідки функціонування інформаційних технологій або спеціальні інформаційні операції, акти зовнішньої інформаційної агресії та негласного зняття інформації (за допомогою спеціальних технічних засобів), інформаційний тероризм і комп'ютерні злочини не завдають суттєвої шкоди національним інтересам держави та не заважають стабільному розвитку інформаційної інфраструктури, належному функціонуванню національного інформаційного простору України та всіх пріоритетних сфер життєдіяльності» [5, с. 8]. В такому контексті дуже важливо звернути увагу на вироблення теоретико-методологічних засад дослідження проблеми інформаційної безпеки, орієнтованих саме на всебічне забезпечення національних інтересів як на внутрішньому, так і на внутрішньому рівні. Окрім того, важливо формувати всебічний концептуально-теоретичний базис, який охоплював би як філософсько-політологічний, так і інформаційно-технологічний вимір проблеми.

З нашої точки зору, одним з ключових вимірів теоретико-методологічних засад дослідження проблеми інформаційної безпеки має також бути філософсько-аксіологічний аналіз такого поняття, як «інформаційна безпека особистості». В цьому аспекті особливої актуальності набуває вивчення філософсько-феноменологічних та соціально-психологічних детермінантів інформаційної безпеки людини та суспільства. «Інформаційна безпека особистості – це захищеність психіки та свідомості людини від небезпечних інформаційних впливів: маніпулювання свідомістю, дезінформування, спонукання до самогубства, образ

тощо» [6, с. 41]. Такий вимір інформаційної безпеки є невіддільним елементом структури інформаційної безпеки нації, держави та громадянського суспільства, а отже враховується в нашому дослідженні як одна з основних детермінант проблеми інформаційної безпеки суспільства в контексті сучасного філософсько-політологічного дискурсу.

Таким чином, в нашому дослідженні різних аспектів інформаційної безпеки держави, суспільства і людини ми дотримуємося концептуально-теоретичного принципу системності, за яким жоден елемент не може бути розглянутий та визначений без взаємозв'язку та взаємозалежності з іншими елементами. Це зумовлено насамперед тим, що в інформаційному суспільстві та в глобальній цивілізації інформаційна безпека відіграє інклюзивно-інтегративну функцію. «Інформаційна безпека являє собою одне з важливіших понять у науці та різних сферах людської діяльності. Сутність і комплексність цього поняття виявляється характером сучасного інформаційного суспільства. Аналіз різних підходів до визначення змісту поняття «інформаційна безпека» уможливорює зауважити про недоцільність суворого обрання тієї чи іншої позиції. Сьогодні існує необхідність розглядати дану проблему більш комплексно і системно, додати знань про цей багатогранний феномен. Навіть більше, найбільш прийнятним є інтегральний підхід, за якого інформаційна безпека визначатиметься за допомогою окреслення найбільш важливих її сутнісних ознак з урахуванням постійної динаміки інформаційних систем і становлення не лише інформаційного суспільства, а й інформаційної цивілізації» [7, с. 35]. Звідси кожна теоретична праця, присвячена проблематиці інформаційної безпеки, навіть якщо вона стосується конкретної держави, спільноти чи технологічної характеристики, обов'язково має враховувати принцип глобальності інформаційного середовища, його системності та всеохопності. Тому необхідно особливо увагу приділяти саме питанням глобального характеру проблеми інформаційної безпеки.

Окрім того, комплекс проблем, які пов'язані з категорією інформаційної безпеки, містить значний масив питань, спрямованих на вивчення нових можливостей розбудови правової держави та розвитку громадянського суспільства. Саме в цьому аспекті досліджується нами проблема є особливо актуальною для України, перед якою сьогодні постає завдання не лише забезпечення національної інформаційної безпеки, але й значної демократизації всіх сфер суспільної життєдіяльності. «Комплекс питань інформаційної безпеки людини та суспільства містить такі вектори як: забезпечення інформаційних прав і свобод людини та громадянина, захист людини від неправомірного інформаційного втручання, забезпечення національної, культурної та духовної ідентичності від неправомірного втручання, забезпечення дієздатних правових та організаційних механізмів захисту відповідних прав тощо. Комплекс питань інформаційної безпеки держави включає такі вектори державної діяльності як: безпека розвитку інформаційної сфери держави, захист національного інформаційного ринку, забезпечення міжнародної інформаційної безпеки, зокрема, попередження: інформаційного тероризму, використання інформаційної зброї, інформаційної війни, захист та обмеження обігу інформації в цілях безпеки, захист інформаційної інфраструктури держави тощо» [8, с. 17–18]. Отже, особлива увага має приділятися саме ролі інформаційної безпеки в сучасних українських державотворчих процесах, у становленні й захисті правової держави, у сприянні формуванню і розвитку громадянського суспільства. Це, на нашу думку, сьогодні є одним з ключових теоретико-методологічних засад, що можуть значно актуалізувати дослідження проблеми інформаційної безпеки з огляду на українську специфічну ситуацію.

Так само важливо дослідити теоретико-методологічні принципи вивчення структурно-функціональних властивостей феномену інформаційної безпеки. В цьому вимірі значна

увага має бути звернена на визначення тих потреб суб'єктів інформаційного забезпечення, які відіграють ключову роль у розвитку та функціонуванні інформаційного суспільства. «Суб'єкт перебуває в стані інформаційної безпеки тоді, коли ефективність його діяльності забезпечена повною, правдивою та достатньою для прийняття рішень інформацією. Такий стан досягається соціальною активністю в трьох взаємопов'язаних групах суспільних відносин, що являють собою структурні елементи інформаційної безпеки: суспільні відносини у сфері використання інформаційних технологій, у сфері забезпечення доступу до інформаційного ресурсу й у сфері формування інформаційного ресурсу. В межах першої групи забезпечується функціонування ефективних засобів інформаційної діяльності, у межах другої – забезпечується можливість суб'єктів отримувати доступ до необхідних інформаційних ресурсів, у межах третьої – формується інформаційний ресурс, що відповідає потребам суб'єктів» [9, с. 271]. Надзвичайно важливо на сьогодні на концептуально-теоретичному рівні визначити чіткі критерії інформаційної забезпеченості та безпеки різних суб'єктів соціального функціонування – від держави до кожного громадянина, від національної спільноти до кожної регіональної громади, від глобальної цивілізації до кожної людини як носія свідомості, волі, конкретних психічних особливостей.

І нарешті, ще одним ключовим теоретико-методологічним орієнтиром дослідження проблеми інформаційної безпеки в Україні є усвідомлення необхідності формування нової нормативно-правової бази для повноцінного функціонування в нашій державі сучасного інформаційного суспільства. Сьогодні чинні нормативно-правові документи в цій галузі є явно недостатніми та не вибудовані єдиними системними принципами. «Базовим правовим документом щодо створення і функціонування системи забезпечення інформаційної безпеки в Україні є Закон України «Про Національну програму інформатизації» від 04 лютого 1998 р. № 74/98, в якому визначено пріоритети щодо створення інформаційного суспільства в Україні, зокрема такі: формування правової бази інформатизації, включаючи систему захисту авторських прав і особистої інформації, розробка національних стандартів у цій галузі, формування комп'ютерної мережі освіти, науки та культури як частини загальносвітової мережі Інтернет; формування механізмів щодо здійснення практичних заходів забезпечення інформаційної безпеки. Вихідні положення Національної програми інформатизації були деталізовані Законом України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні 2007-2015 рр.» від 09 січня 2007 р. № 537, де передбачено формування цілісної системи інформаційної безпеки та розвиток наукової бази з удосконалення діяльності державних органів шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій» [10, с. 3]. З огляду на необхідність формування нових принципів інформаційно-безпекової політики нашої держави, в дослідженні особлива увага приділяється відбиттю проблеми інформаційної безпеки в системі інформаційної політики України, а також проводиться компаративний огляд такої політики в нашій державі та в провідних країнах світу.

Політико-правові ресурси та механізми захисту інформаційного простору держави та інформаційної безпеки громадян в умовах функціонування глобального інформаційного суспільства є надзвичайно актуальною та гострою проблемою сьогодення. Особливо гостро вона постає в Україні, де досі не вироблено ефективної моделі системного забезпечення інформаційної безпеки держави, суспільства і людини, хоча така необхідність зафіксована навіть на конституційному рівні. «Інформаційна безпека, захист якої відповідно до ст. 17 Конституції України, поряд із суверенітетом, територіальною цілісністю та економічною безпекою, є найважливішою функцією держави, досягається шляхом розробки сучасного законодавства, впровадження сучасних безпечних інформаційних технологій,

побудовою функціонально повної національної інфраструктури, формуванням і розвитком інформаційних відносин тощо» [11, с. 163]. Таким чином, в нашій державі на конституційному рівні визначена необхідність повноцінного захисту інформаційної сфери держави та забезпечення інформаційної безпеки громадян. Навіть більше, протягом останнього десятиліття було прийнято декілька нормативних документів в цій сфері, що, водночас не призвело до реального підвищення інформаційної безпеки в Україні.

Так, ще наприкінці минулого тисячоліття було на законодавчому рівні затверджено «Національну програму інформатизації», в якій значна увага приділялася і питанням інформаційної безпеки. Відповідно до Закону України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» від 4 лютого 1998 р. «інформаційна безпека є невіддільною частиною політичної, економічної, оборонної та інших складових національної безпеки. Об'єктами інформаційної безпеки є інформаційні ресурси, канали інформаційного обміну та телекомунікації, механізми забезпечення функціонування телекомунікаційних систем і мереж та інші елементи інформаційної інфраструктури країни. Результатом виконання Програми має стати пакет нормативних документів з усіх аспектів використання засобів обчислювальної техніки для оброблення та зберігання інформації обмеженого доступу, комплекс державних стандартів із документування, супроводження, використання, сертифікаційних випробувань програмних засобів захисту інформації, банк засобів діагностики, локалізації та профілактики вірусів, нові технології захисту інформації з використанням спектральних методів, високо надійні криптографічні методи захисту інформації» [12]. Отже, можна стверджувати те, що на законодавчо-нормативному рівні в нашій державі вже понад півтора десятиліття відбувається активний пошук оптимальних механізмів забезпечення різних аспектів інформаційної безпеки національного суспільства. Водночас документи, що приймаються, поки що не забезпечують системного підходу в даній галузі, а також не забезпечуються реальними ресурсами для їх повноцінної реалізації.

Значним недоліком вітчизняного законодавства і політичного забезпечення у сфері інформаційної безпеки, з нашої точки зору, є те, що в законах реально не виписана системотворча сутність саме інформаційної безпеки відносно безпеки національної. На такому рівні існують лише загальні формулювання, які насправді не сприяють реалізації ефективної інформаційно-безпекової політики держави як інтегративного елементу національної безпеки. У Законі України «Про основи національної безпеки України» поняття «інформаційна безпека» не знаходить свою операціоналізацію, втім зазначається на інформаційну сферу національної безпеки [13], при чому, не дається визначення навіть і даного поняття, а лише перераховуються загрози та напрями державної політики у вищезазначеній сфері. «Перелік загроз, визначений законодавцем в цьому законі, дає можливість стверджувати про розуміння інформаційної безпеки, не як безпеки інформації в технічному аспекті, а ширшу категорію, що дещо суперечить розумінню інформаційної безпеки у Законі України «Про Концепцію Національної програми інформатизації»» [14, с. 27]. Як бачимо, навіть в ключових нормативно-правових документах, в яких певним чином формулюється проблема інформаційної безпеки держави та нації, закладені певні суперечності, що не сприяють ефективній безпековій політиці держави в інформаційній сфері.

Таким чином, сьогодні дуже важливо розробити цілісний кодифікаційний документ, який повноцінно охопив би різні аспекти формування державної політики у сфері національної безпеки, а також визначив би конкретний інструментарій забезпечення такої політики. При цьому дуже важливо, щоб такий документ був цілісним та системним, визначав би стратегічні пріоритети та принципи діяльності держави в інформаційно-безпековій сфері. Поки що ж в цій сфері в Україні існує значна кількість складних проблем і суперечно-

стей. «До негативних чинників здійснення державного управління у сфері інформаційної безпеки належать: відсутність сформованого цілісного уявлення про інформаційну безпеку України з позиції права та юридичної науки, комплексні проблеми розвитку інформаційного суспільства та формування нових типів (видів) правових інформаційних комунікацій і правовідносин транскордонного характеру, динамічність становлення в Україні принципово нових суспільних відносин демократичної, правової, соціальної держави в умовах геополітичних і глобалізаційних впливів, що потребує змін у вітчизняному правовому просторі. З'ясовано, що недостатній рівень інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління у сфері інформаційної безпеки ускладнює прийняття керівництвом держави, на центральному і регіональному рівнях, виважених політико-управлінських рішень, породжує конфлікти владних, комерційних структур, суспільства і громадян, негативно впливає на прогнозування розвитку подій в Україні та за її межами, що ускладнює планування (середньо і довгострокове) заходів національної безпеки, адекватних реаліям державного становлення та розвитку» [15, с. 13]. Таким чином, сьогодні існує ціла низка проблем у сфері інформаційної та національної безпеки в Україні, що потребують нагального вирішення як в концептуально-теоретичному та законотворчому плані, так і в плані вибудовування цілісної системи реалізації стратегічних завдань в практиці реального інформаційного суспільства.

Важливим документом, що міг значно впорядкувати політико-правове інформаційно-безпекове поле нашої країни, з нашої точки зору, мала стати «Доктрина інформаційної безпеки України». Реальній імплементації цього документу завадила наявна на той час політична кон'юнктура. Сьогодні ж можна повноцінно використати значний смисловий та правовий потенціал цієї Доктрини. Створити відповідні правила гри на інформаційному полі покликана була «Доктрина інформаційної безпеки України», яка з'явилась на світ у 2009 р. (затверджена Указом Президента України від 8 липня 2009 р.; для порівняння: схожий документ під назвою «Доктрина інформаційної безпеки Російської Федерації» був затверджений Президентом В. Путіним 9 вересня 2000 р.) «Поява «Доктрини інформаційної безпеки України» встановила чіткі правила гри щодо забезпечення інформаційної безпеки держави. Доктрина чітко визначила та окреслила основні засади інформаційної безпеки України, встановила місце інформаційної безпеки в системі забезпечення національної безпеки України, виокремила реальні та потенційні загрози інформаційній безпеці України, сформувала напрями державної політики у сфері інформаційної безпеки держави» [16, с.81]. Враховуючи те, що доктрина була спрямована, насамперед, проти інформаційних загроз з боку Російської Федерації, а в політичній еліті України тоді панували проросійські настрої, реалізувати на законодавчому та інструментально-безпековому рівні положення Доктрини не вдалося, що й сприяло подальшій інформаційній агресії Російської Федерації проти України. Сьогодні ті стратегічні пріоритети, що зазначені в даному документі, мають бути відроджені та ефективно реалізовані.

Список використаної літератури

1. Баранов А. Информационный суверенитет или информационная безопасность? *Національна безпека і оборона*. 2001. № 1(13). С.70– 6.
2. Гурковський В.Т. Організаційно-правові питання взаємодії органів державної влади у сфері національної інформаційної безпеки : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. : 25.00.02 – механізми державного управління. Київ, 2004. 225 с.

3. Лопатин В.Н. Информационная безопасность России : Человек. Общество. Государство. Санкт Петербург : Фонд «Университет», 2000. 428 с.
4. О безопасности : Закон Российской Федерации. Ведомости *Верховного Совета Российской Федерации*. 1992. № 15. Ст. 770.
5. Абакумов В.М. Правове регулювання протидії інформаційним війнам в Україні : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Запоріжжя, 2011. 22 с.
6. Інформаційна безпека держави / В.М. Богуш, О.К. Юдін. Київ : «МК-Прес», 2005. 431 с.
7. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції : навчальний посібник / В.А. Ліпкан, Ю.Є. Максименко, В.М. Желіховський. Київ : КНТ, 2006. 280 с.
8. Кормич Б.А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. : 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Харків, 2004. 42 с.
9. Карчевський М.В. До питання визначення інформаційної безпеки як об'єкта кримінально-правової охорони. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. Науково-практичний журнал. 2012. № 1(27). С.267–272.
10. Субіна Т.В. Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки в органах Державної податкової служби України : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. : 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Ірпінь, 2010. 24 с.
11. Косошов О.М. Методика визначення пріоритетів показників, що характеризують рівень загроз інформаційній безпеці держави. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*. Харків : ХУПС ім. Івана Кожедуба, 2014. Випуск 2(39). С.163–166.
12. Про Концепцію Національної програми інформатизації : Закон України від 4 лютого 1998 року. *Відомості Верховної Ради*. 1998. № 27-28. Ст. 182.
13. Про основи національної безпеки України : Закон України. *Офіційний вісник України*. 2003. № 29. Ст. 1433.
14. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції : навчальний посібник / В.А. Ліпкан, Ю.Є. Максименко, В.М. Желіховський. Київ : КНТ, 2006. 280 с.
15. Євдоченко Л.О. Удосконалення системи державного забезпечення інформаційної безпеки України в умовах глобалізації : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління : 25.00.01 – теорія та історія державного управління. Львів, 2011. 24 с.
16. Малик І. Народження «Доктрини інформаційної безпеки України» : від теорії до практики. *Українська національна ідея : реалії та перспективи розвитку* : збірник наукових праць. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2010. Випуск 22. С.76–81.

CATEGORY OF INFORMATION SECURITY IN NATIONAL POLITICAL DISCOURSE

Kostiantyn Zakharenko

*National Pedagogical Dragomanov University,
Department of Political Psychology and Socio-Legal Technologies
Pyrohovo str., 9, 01001, Kyiv*

As an important indicator of the protection of citizens, society and state, information security is an integral part of national security. Therefore, its determination mainly focuses on preventing harmful effects that may result in various information threats, as well as eliminating and overcoming those effects with the least possible harm to society and humans. In this aspect, the study of not only the philosophical and phenomenological and socio-psychological determinants of information security of citizens, but also political and legal resources and mechanisms of protection of the information space of the state in the conditions of the functioning of the global information society acquires a special significance. Unfortunately, Ukraine has not yet developed an effective model of system security of information security of the state, society and person, although such a necessity is fixed at the constitutional level. Therefore, it is very important today to develop a holistic codification document that would comprehensively cover various aspects of the formation of state policy in the field of national security, as well as determine the concrete tools for its implementation.

Key words: person, information, politics, security, information policy, information threats, information security.